

VZÁJOMNÝ VZŤAH SOCIÁLNEJ A BIOLOGICKEJ DEDIČNOSTI

ZUZANA KICZKOVÁ, Katedra marxisticko-leninskej filozofie FFUK, Bratislava

Problematica vzťahu biologického a sociálneho v živote človeka nadobudla v súčasnosti veľký význam a aktuálnosť z teoretického, ako aj z praktického aspektu. V centre pozornosti vedeckých výskumov, teoretických koncepcií a tvorivých diskusií nie je otázka, či jestvuje alebo nejestvuje spojenie medzi biologickým a sociálnym, ale *aké* je toto spojenie, *ako* sa sociálne a biologické navzájom ovplyvňujú a prenikajú. Pri analýze konkrétnych spôsobov spojenia sociálneho a biologického v človeku, ich dialektickej jednoty, jedným z dôležitých prístupov je určiť metodologický význam pojmu *sociálna dedičnosť*.

V tomto diskusnom príspevku sa zameriavam na skúmanie vzniku, podstaty, funkcie a významu sociálnej dedičnosti pri poznávaní mechanizmu vzájomného pôsobenia biologického a sociálneho.

Pod pojmom *sociálna dedičnosť* budem rozumieť odovzdávanie spoločenskej skúsenosti, výsledkov materiálnej a duchovnej kultúry z jedného pokolenia na druhé. Ide teda o odovzdávanie sociálneho programu, ktorý vzniká v materiálno-predmetnej ľudskej činnosti. V procese poľudšťovania prírody, vytvárania „druhej prírody“ získavajú ľudia nové skúsenosti, poznatky, ktoré, zaznamenávajú sa v rôznych materiálnych a duchovných formách [výrobné prostriedky, technika, veda, jazyk, umenie atď.], odovzdávajú sa z generácie na generáciu.

Počiatky sociálnej dedičnosti sa začínajú formovať už v procese antropogenézy človeka. Pre prechod od animálnej na sociálnu rovinu boli nvyhnutné biologické predpoklady, ktoré by zabezpečili človeku možnosť sociálneho vývoja. U predka človeka dochádza k celému radu dôležitých biologických zmien, medzi ktorými mali vážnu úlohu novovytvorené genetické zvláštnosti, umožňujúce hlbokú prestavbu mozgu, anatomických, fyziologických a iných znakov. Toto však ešte nestačilo. Pre vznik novej spoločenskej formy pohybu hmoty a jej vývoj je nevyhnutné prenášať z jedného pokolenia na druhé nahromadenú skúsenosť, získanú v spoločensko-pracovných vzťahoch. Táto spoločenská skúsenosť je spredmetnená a „zakódovaná“ v celom systéme poľudšte-nej prírody, v „druhej prírode“, v ktorej centrálnu úlohu majú výrobné prostriedky. Z nich v historickom vytváraní človeka najpodstatnejší význam nadobudli pracovné nástroje, v ktorých je spredmetnená, materializovaná výrobná technika (metódy výroby) a spôsob použitia. Tým, že nasledujúce pokolenie dostáva hotové formy nástrojov, učí sa nimi pracovať, získava a osvojuje si skúsenosti nahromadené predkami, t. j. osvojuje si sociálny program, obsahujúci spôsob ovládnutia objektu. V súvislosti s neustále sa prehĺbujúcim pretváraním prírody v materiálno-predmetnom procese objem i obsah sociálneho programu narastá. Postupne sa začínajú vytvárať rôzne znakové systémy, neustále sa roz-

širujú formy fixácie poznatkov, vytvára sa zložitý systém sociálneho programu, obsahujúci výsledky materiálnej a duchovnej kultúry.

Sociálna dedičnosť je nielen produktom praxe ako vzťahu a špecifickej formy integrácie medzi človekom ako subjektom a svetom ako objektom, ale aj aktívnym činiteľom pri vytváraní človeka ako spoločenskej bytosti.

V určitej etape antropogenézy vstupujú sociálne a biologické mechanizmy do špecifických vzájomných pôsobení. Zložitú otázku, prečo sociálne mechanizmy začínajú nadobúdať dominujúcu úlohu, bolo by snáď možné objasniť preskúmaním vzťahu medzi sociálnou dedičnosťou a biologickou dedičnosťou. Pritom podotýkam, že toto je len jeden z možných prístupov, ktorý si nenárokuje na vysvetlenie všetkých problémov, súvisiacich s touto otázkou.

Sociálna a biologická dedičnosť nie sú od seba absolútne oddelené, úplne nezávislé, ale ani bezprostredne spojené. Hlavným problémom je spoznať charakter a zákonitosti ich vzájomného pôsobenia, čo veľmi úzko súvisí s prehĺbením našich poznatkov o sprostredkujúcich článkoch medzi nimi. Podľa viacerých sovietskych autorov (Lomov, Malinovskij, Kedrov, Fedosejev a i.) sprostredkujúcim článkom medzi sociálnym a biologickým (užšie genetickým) je psychická činnosť a s ňou úzko spätá štruktúra a funkcia mozgu. Podľa ich názoru v procese prechodu od dominantnej úlohy biologických zákonitostí k sociálnym sformovali sa nové kvality psychiky, ktoré sú vlastné len človeku.

Narastanie objemu a vznik nového obsahu sociálneho programu si vyžiadalo genetickú evolúciu mozgu, jeho štruktúry a funkcií, čo bolo jedným z predpokladov pre nové možnosti nielen lepšie sa prispôbovať prostrediu, ale aj aktívne a cieľavedome ho meniť. Pod pojmom prostredie treba už chápať diferencované prostredie, t. j. meniace sa prírodné a vytvárajúce sa prostredie sociálne. S tým úzko súvisí fakt, že aj prispôbovanie nadobúda nový charakter. Vzniká nová, vyššia etapa biologickej evolúcie človeka, v ktorej dochádza k osobitnej biologickej prestavbe organizmu. Dôležité je to, že sa vytvára genetická informácia nového druhu, ktorá predstavuje novú kvalitu. V priebehu evolúcie vzniká určitý biologický druh, ktorý má genetické predpoklady osvojiť si cez množstvo sprostredkujúcich článkov sociálnu dedičnosť, ktorá postupne nadobúda dominantnú úlohu pri vytváraní človeka. V tejto veľmi dôležitej etape, nazývanej aj biosociálna evolúcia, sa vytvárajú biologické osobnosti človeka, „špecificky ľudská biológia“ (A. A. Megrabjan, A. B. Brušlinskij), „poluľštené biologické“, zakódované v genetickom programe, ktorý v rôznej miere a rôzne sprostredkovaným spôsobom determinuje vznik špecificky ľudských znakov, anatomicko-fyziologickými počnúc a psychickými vlastnosťami končiac. V tejto súvislosti možno súhlasiť s názorom A. P. Dubinina: „Fyzické zvláštnosti človeka, ktoré predstavujú prírodnú biologickú podstatu

človeka, zároveň najhlbšie odrážajú jeho sociálnu podstatu.“ [1. s. 86]

Vráťme sa však opäť k nastolenému problému. Ako bolo už spomenuté, bez sociálneho prostredia by nebolo možné naakumulovanú spoločenskú skúsenosť, materiálnu a duchovnú kultúru odovzdávať. Podstatné však pritom je to, že táto akumulácia má spoločenský charakter. Vytvára sa zvláštny kanál pre odovzdávanie sociálneho programu, ktorý je vlastný len ľudskej spoločnosti, akási „vonkajšia pamäť“ [A. A. Malinovskij]. To znamená, že ľudské individuum nenachádza sociálnu skúsenosť ako niečo vrodené v ňom samom, dané biologickou dedičnosťou v priebehu dlhej prírodnej evolúcie druhu, ale mimo seba, v podobe sociálnej dedičnosti. Na druhej strane však človek sa vyvíja len ako spoločenská bytosť, a preto si musí osvojiť a ďalej rozvíjať sociálnu dedičnosť svojich predkov. Človek tým, že prekračuje hranice svojej vlastnej prírodnej individuality, tým, že je relatívne slobodný od úzkych prírodných foriem prísne vymedzených biologickou dedičnosťou, osvojujúc si sociálny program, má neobmedzené vývojové možnosti. Sociálna dedičnosť voči biologickej dedičnosti umožňuje neporovnateľne vyššiu dynamiku vývoja. Človek vo svojom biologicky obmedzenom bytí sa obohacuje úžasným potenciálom poznatkov a skúseností svojich predkov, čo tvorí nevyhnutný predpoklad jeho vlastnej tvorivej činnosti a kontinuity spoločenského vývoja.

Vplyv sociálneho (sociálnej dedičnosti) nadobúda určujúcu, domínujúcu úlohu nad biologickým (biologickou dedičnosťou) tak v evolučnom procese vzniku človeka, ako aj v celom prírodno-historickom procese vývoja ľudskej spoločnosti. Jednou z príčin dialektickej negácie biologického, a teda prechodu od biologického k sociálnemu je to, že sociálna dedičnosť poskytuje kvalitatívne nové, nevyčerpaceľné možnosti vývoja človeka ako sociálnej bytosti.

Prírodný výber v prvých etapách biologickej evolúcie človeka premieňa biologické znaky predka človeka, neskôr sa však dostáva do neustále silnejšej závislosti od kvalitatívne úplne novej formy „adaptability“, ktorej základom je predmetno-praktická, spoločenská činnosť. Smer prírodného výberu sa diktuje požiadavkami cieľavedomej, uvedomelej, aktívnej činnosti ľudí. Sociálne faktory nahrádzajú prírodný výber v zmysle usmernenosti a hlavného determinanta vývoja novovzniknutej ľudskej spoločnosti. Spoločensko-historický vývoj človeka sa už nedeterminuje zmenami biologických základov človeka, prenášaných biologickou dedičnosťou. Pôsobenie spoločenských zákonov zbavuje prírodný výber možnosti biologickej evolúcie súčasného človeka, t. j. zásadne mení jeho genetickú vybavenosť, takže dochádza k relatívnej biologickej stabilite súčasného človeka ako druhu (*Homo sapiens*). „Biologická dedičnosť ustúpila dedičnosti sociálnej, čo charakterizuje vývoj človeka ako sociálnej bytosti“, konštatuje A. P. Dubinin. (2, s. 42)

A tak sa človek postupne stáva tým subjektom, ktorý v procese

materiálno-predmetnej činnosti mení a pretvára svoje prírodné a sociálne prostredie, ako aj svoju vlastnú podstatu. Známa Marxova téza, že človek, meniac vonkajšiu prírodu, súčasne premieňa aj svoju vlastnú podstatu, slúži ako dôležitý metodologický základ monistického vysvetľovania vzťahu biologického a sociálneho v človeku. Pri riešení tohto problému má dôležitú úlohu systémový prístup, ktorý orientuje vedecké výskumy na to, že vytvorením človeka vzniká nový, zložitejší systém vzťahov, v ktorom dochádza k zložitejšiemu usporiadaniu subsystémov, pričom práve prostredníctvom novovzniknutých sprostredkujúcich článkov sa vytvára nová vnútorná jednota hierarchicky usporiadaných subsystémov. V kvalitatívne vyššom systéme, so zložitou organizáciou biologické a sociálne (tak ako aj biologická a sociálna dedičnosť) nestoja paralelne vedľa seba, ale v sprostredkujúcich a vzájomne sa podmieňujúcich vzťahoch má sociálne určujúcu úlohu.

Ako už bolo spomínané, v určitej etape antropogenézy (v biosociálnej evolúcii) pod vplyvom formujúcich sa sociálnych faktorov, z ktorých významnú úlohu má práve sociálna dedičnosť, vytvárajú sa biologické (užšie genetické) osobitosti človeka, vďaka ktorým je človek od svojho narodenia schopný prijímať a osvojovať si sociálny program. Inak povedané, v biologickej evolúcii človeka vznikajú také genetické dispozície, ktoré spoludeterminujú vznik špecificky ľudských znakov, vlastností a schopností. Rubinštein, Brušlinskij, Megrabjan sa zhodujú v názore, že človek od svojho narodenia je nositeľom špecificky ľudskej biológie, sformovanej predchádzajúcim vývojom ľudskej fylogenézy. Celý súhrn dedičných vŕst, v ktorých je niečo špecificky ľudského, sociálneho, sa v ontogenetickom vývoji realizuje pri osvojovaní si kultúrno-historických výdobytkov spoločnosti v najširšom zmysle slova.

Zložitý mechanizmus „asimilácie“ sociálneho programu individuum prebieha nie nezávisle, ale na základe vzájomného pôsobenia s genetickým programom. Toto je možné len preto, že v genetickej informácii sú zakódované dispozície pre niektoré špecificky ľudské vlastnosti. Pritom genetický program vystupuje ako možnosť alebo skôr vnútorný nevyhnutný predpoklad. P. A. Fedosejev konštatuje, že genetický výskum vývoja rozumových schopností u človeka je sťažený chýbaním priamych experimentálnych metód a taktiež nedostupnou analýzou rozumových potencií u novorodencov.

Každý človek so svojimi anatomickými, fyziologickými a psychickými vlastnosťami je výslednicou vzájomného pôsobenia svojho jediného genotypu a prostredia. Tak ako je potrebné rozlišovať mieru genetickej podmienenosti znakov človeka, zaslúžila by si analýza prostredia väčšiu pozornosť. Sociálna dedičnosť je súčasťou sociálneho prostredia, ktoré je výsledkom praxe človeka. Preto aj osvojovanie si sociálnej dedičnosti prebieha v zložitom systéme spoločenských vzťahov, ktorých základom je materiálno-predmetná ľudská činnosť.

Pojem sociálnej dedičnosti umožňuje pochopiť, že človek je nielen

jednoduchou časťou prírody, živým organizmom s patriacou mu telesnou organizáciou, ale prírodnou bytosťou zvláštnej kvality. Podstata tejto bytosti spočíva v súhrne spoločenských vzťahov. Cez ne sa totiž prírodné v človeku stáva iným prírodným, organizmus sa stáva ľudským organizmom.

Rozpracovanie problému sociálnej a biologickej dedičnosti a objavenie sprostredkujúcich článkov medzi nimi pomôže prekonať dualistické protipostavenie alebo stotožnenie biologického a sociálneho v živote a vo vývoji človeka.

V závere treba zdôrazniť, že pri odhaľovaní dialektickej jednoty sociálneho a biologického prvú etapu tvorí poznanie špecifických zákonitostí jednotlivých oblastí. Druhou dôležitou etapou pre poznanie jednoty biologického a sociálneho ako dvoch protirečivých stránok je skúmanie spôsobu ich vzájomného pôsobenia, charakteru ich spojenia a súvislosti. Treba odhaľovať stále nové, mnohoúrovňové vzťahy medzi sociálnym a biologickým, čo je možné, ako tvrdí I. T. Frolov, len pri vytvorení takej metodológie, v ktorej budú dialekticky spojené sociálne a biologické metódy s dominujúcim významom sociálnych metód.

LITERATÚRA

1. Biologičeskoje i socialnoje v čeloveke. Zborník: Biologičeskoje i socialnoje v razvitii čeloveka. Moskva 1977.
2. Filosofické a sociálne otázky soudobé genetiky. Praha 1976.